

Revista *Administración & Cidadanía*, EGAP
Vol. 17_núm. 1_2022 | pp. 83-104
Santiago de Compostela, 2022
<https://doi.org/>
© María Teresa Ponte Iglesias
ISSN-L: 1887-0279 | ISSN: 1887-0287
Recibido: 09/12/2022 | Aceptado: 15/12/2022

Editado baixo licenza Creative Commons Attribution 4.0 International License

A acción exterior de Galicia tras corenta anos de Estatuto de autonomía

La acción exterior de Galicia tras cuarenta años de Estatuto de autonomía

The external action of Galicia after forty years of Statute of Autonomy

MARÍA TERESA PONTE IGLESIAS

Catedrática de Dereito Internacional Público e Relacións Internacionais
GRESIN - Universidade de Santiago de Compostela

<https://orcid.org/0000-0002-7771-7005>

mteresa.ponte@usc.es

Resumo: Desde a adopción do Estatuto de autonomía, a comunidade autónoma galega afrontou a responsabilidade de trazar e desenvolver unha estratexia de acción exterior propia acorde cos seus intereses particulares, aproveitando todas as posibilidades mínimas e máximas de desenvolvemento da autonomía política, malia as limitadas disposicións estatutarias neste sentido. Esta acción exterior viuse potenciada pola dimensión europea, atlántica e transfronteiriza de Galicia. Neste contexto, as fases de desenvolvemento da acción exterior de Galicia seguiron unha liña ascendente e ben definida. A consolidada xurisprudencia constitucional e a nova lexislación estatal sobre acción exterior do Estado e sobre tratados de 2014 veu avalar e xustificar un avance na dinámica planificadora da acción exterior da nosa comunidade autónoma, constituíndo a Lei 10/2021, reguladora da acción exterior e da cooperación para o desenvolvemento de Galicia, un paso significativo.

Palabras clave: Estatuto de autonomía, acción exterior do Estado, acción exterior das comunidades autónomas, cooperación transfronteiriza, lusofonía.

Resumen: Desde la adopción del Estatuto de autonomía, la comunidad autónoma gallega ha afrontado la responsabilidad de trazar y desarrollar una estrategia de acción exterior propia acorde con sus intereses particulares, aprovechando todas las posibilidades mínimas y máximas de desarrollo de la autonomía política, pese a las limitadas disposiciones estatutarias en este sentido. Esta acción exterior se ha visto potenciada por la dimensión europea, atlántica y transfronteriza de Galicia. En este contexto, las fases de desarrollo de la acción exterior de Galicia han seguido una línea ascendente y bien definida. La consolidada jurisprudencia constitucional y la nueva legislación estatal sobre acción exterior del Estado y sobre tratados de 2014 vino a avalar y justificar un avance en la dinámica planificadora de la acción exterior de nuestra comunidad autónoma, constituyendo la Ley 10/2021, reguladora de la acción exterior y de la cooperación para el desarrollo de Galicia, un paso significativo.

Palabras clave: Estatuto de autonomía, acción exterior del Estado, acción exterior de las comunidades autónomas, cooperación transfronteriza, lusofonía.

Abstract: Since the adoption of the Statute of Autonomy, the Galician Autonomous Community has faced the responsibility of drawing up and developing its own external action strategy in accordance with its interests, taking advantage of all the minimum and maximum possibilities of developing political autonomy, despite the limited statutory provisions in this regard. This external action has been enhanced by the European, Atlantic, and cross-border dimension of Galicia. In this context, the development phases of the Galician External Action have followed an ascending and well-defined line. The consolidated constitutional jurisprudence and the new state legislation on external action of the State and on treaties of 2014 came to endorse and justify an advance in the planning dynamics of the external action of our Autonomous Community, constituting the Law 10/2021, regulating the action external affairs and cooperation for the development of Galicia a significant step.

Key words: Statute of autonomy, external action of the State, external action of the Autonomous Communities, cross-border cooperation, lusophony.

SUMARIO: 1 Introducción. 2 A acción exterior de Galicia: balance dunha práctica consolidada. 2.1 Proxección exterior europea e transfronteiriza. 2.2 Proxección exterior en América Latina. 3 Un novo marco regulador para a acción exterior de Galicia. 3.1 A revisión estatutaria. 3.2 A nova lexislación estatal sobre acción exterior do Estado ou sobre tratados. 3.3 A Lei 10/2021 reguladora da acción exterior e da cooperación para o desenvolvemento de Galicia. 4 A xeito de conclusión. 5. Bibliografía.

1 INTRODUCCIÓN

Desde a adopción do Estatuto de autonomía para Galicia o 6 de abril de 1981, transcorreron catro décadas ao longo das cales a comunidade autónoma galega desenvolveu e acumulou unha intensa *actividade exterior propia* derivada tanto da súa participación nos mecanismos da Unión Europea como do exercicio das súas competencias materiais no medio internacional¹, malia non conter o Estatuto previsións amplas neste sentido nin tampouco prosperar o proceso de revisión estatutaria emprendido polo Goberno galego en 2006 para dotar a nosa comunidade autónoma das regras básicas arredor das cales modular a súa *actividade exterior*².

En plena eclosión dos estatutos autonómicos asentados no título VIII da Constitución española de 1978, a Asociación Española de Profesores de Dereito Internacional e Relacións Internacionais reuniuse en Santiago de Compostela en xuño de 1981³ para reflexionar sobre as repercusións xurídico-político-internacionais da autonomía na orde internacional e europea e indagar sobre as vías por onde no dereito español sería posible

canalizar unha participación efectiva dos entes territoriais autónomos na xestión e condución da acción internacional do Estado, adaptando así o sistema das relacións entre o dereito internacional e o dereito interno, á vez que se aseguraba unha acción integrada, sen desfases ou disfuncións dos distintos niveis de poder estatal no plano das relacións internacionais⁴.

A partir deste momento, os profesores Manuel Pérez González e Jorge Pueyo Losa abriron unha liña de investigación na escola compostelá á que nos fomos sumando algúns dos seus discípulos co obxectivo de contribuír, a través do esforzo conxunto, a enriquecer o *acervo doutrinal* nunha materia dinámica e que inclúe unha diversidade de aspectos onde as comunidades autónomas foron desenvolvendo, con distinto grao, actuacións que supuxeron unha proxección exterior da súa actividade política, sendo a Comunidade Autónoma de Galicia unha das máis activas neste campo.

Vallan as consideracións precedentes como punto de partida xenérico deste traballo cuxo obxectivo é achegar unha perspectiva xeral sobre o desenvolvemento da acción exterior da Comunidade Autónoma de Galicia no 40 aniversario da adopción do seu Estatuto de autonomía.

2 A ACCIÓN EXTERIOR DE GALICIA: BALANCE DUNHA PRÁCTICA CONSOLIDADA

Nun Estado de estrutura complexa como o noso, a determinación das respectivas capacidades dos distintos poderes, e da súa necesaria interrelación, na orde das relacións internacionais foi unha cuestión difícil que progresivamente se foi flexibilizando e acomodando á práctica de feitos consumados desenvolvida polas comunidades autónomas (en diante CC.AA.), e iso malia o receo mostrado ao respecto polo Goberno central e os criterios tan ríxidos mantidos polo Tribunal Constitucional na interpretación do artigo 149.1.3 da Constitución en relación co contido da noción de “relacións internacionais”. A STC 165/1994, do 26 de maio, pola que se resolvía o conflito positivo de competencias entre o Goberno do Estado e o do País Vasco, suporá unha flexibilización ao asumir en boa medida as propostas que os internacionalistas viñamos defendendo desde a aprobación da Constitución. O Tribunal puntualizou que non cabía identificar toda actividade de proxección exterior coa materia «relacións internacionais» que a Constitución reserva á competencia estatal. Desde a posición das CC. AA. víñase así consagrar “a constitucionalidade daquela actividade autonómica no exterior en exercicio das súas competencias, ou en defensa dos intereses que lle son propios, sempre e cando non supoñan nin a asunción das funcións reservadas aos suxeitos de dereito internacional (tratados, representación exterior e asunción da responsabilidade internacional) nin interferisen na dirección da política exterior”⁵.

Por outro lado, o Estatuto de Galicia, igual que outros estatutos de autonomía, só contiña disposicións moi limitadas sobre a capacidade de acción exterior da Xunta.

Estas previsións no noso caso centrábanse basicamente na posibilidade de solicitar ao Goberno do Estado a celebración de tratados internacionais que permitisen establecer relacións culturais cos Estados en que manteñan particulares vínculos culturais ou lingüísticos ou se asenten comunidades galegas.

Neste contexto, as fases de desenvolvemento da acción exterior de Galicia seguiron unha liña ascendente e ben definida. A comunidade autónoma galega comezou a desenvolver unha acción exterior derivada da práctica que, despois da Sentenza 137/1989, do 20 de xullo, sobre o conflito positivo de competencias en relación co comunicado de colaboración suscrito entre o conselleiro de Ordenación e Medio Ambiente da Xunta de Galicia e a Dirección Xeral de Medio Ambiente do Goberno de Dinamarca, non foi cuestionada⁶.

O contorno xeográfico rexional en que se sitúa Galicia e as súas características históricas, culturais e socioeconómicas marcarán a súa actividade exterior de seu. A súa condición de rexión ribeira do Atlántico determina que esta actividade veña condicionada pola *dimensión atlántica*, transcendida por un *dobro eixe europeo e americano*, froito dos vínculos históricos, culturais e socioeconómicos que nos ligan aos dous continentes⁷.

2.1 Proxección exterior europea e transfronteiriza

Ante todo, a vocación europea de Galicia e a dinámica do proceso de integración europea favorecerá a proxección europea e transfronteiriza de Galicia⁸. Por unha parte, no *contexto europeo*, esta buscará o seu protagonismo e participación tanto a nivel comunitario (por si mesma ou a través do Estado nos asuntos relacionados coa UE mediante a Conferencia para Asuntos Relacionados coa Unión Europea e da rede de conferencias sectoriais) como a través da súa participación nos distintos organismos europeos de cooperación interrexional. Por outra, no *contexto transfronteirizo* os intereses exteriores de Galicia centraranse no Norte de Portugal, co conseguinte desenvolvemento dunha intensa cooperación transfronteiriza entre a Comunidade Autónoma de Galicia e a Comisión de Coordinación e Desenvolvemento do Norte de Portugal articulada a través da Comunidade de Traballo Galicia-Norte de Portugal⁹.

A Unión Europea crea mecanismos que facilitarán a participación dos entes infraestatais no deseño das súas políticas, avalando con iso o recoñecemento da súa capacidade de acción supraestatal. Así, a comunidade autónoma galega contará con representantes en institucións e órganos europeos.

Pero, sen dúbida, á marxe da participación de Galicia nos asuntos da Unión Europea, as relacións multilaterais interrexionais e as relacións bilaterais con algunhas rexións europeas converteranse nunha peza clave da acción exterior de Galicia. Así, no marco das primeiras, a comunidade autónoma galega buscará singularizar os seus intereses no ámbito das rexións atlánticas, en particular no seo da Conferencia de Rexións Periféricas e Marítimas, a Conferencia de Rexións do Sur da Europa Atlántica, a Asociación de Rexións Fronteirizas Europeas e a Asemblea de Rexións de Europa,

entre outras asociacións rexionais. E, no concernente ás relacións bilaterais, Galicia manterá contactos coa Rexión dos Países do Loira, a Rexión de Bretaña, a Rexión de Piemonte ou o Condado de Essex co fin de realizar actividades promocionais referidas a intereses de tipo turístico, comercial ou cultural que nalgúns casos derivarán ademais na concertación de instrumentos de colaboración¹⁰.

Será neste marco de contactos bilaterais onde as *relacións de cooperación transfronteiriza co Norte de Portugal* ocupen un lugar preferente. Así, o 31 de outubro de 1991, os presidentes da Xunta de Galicia e da Comisión de Coordinación e Desenvolvemento Rexional do Norte de Portugal, reunidos no Porto, asinaban o *Acordo constitutivo da Comunidade de Traballo Galicia-Norte de Portugal*.

A partir deste momento, atopámonos cunha Comunidade de Traballo creada mediante un compromiso mutuo de carácter non normativo, de natureza estritamente política e carácter informal¹¹. Agora ben, a natureza política e as limitacións derivadas dela non lle impediron a este organismo cumprir coas finalidades de contribuír tanto ao desenvolvemento das dúas rexións fronteirizas nun marco de crecente interdependencia e solidariedade interrexional como á construción europea.

O Acordo constitutivo da Comunidade de Traballo sería revisado oito anos despois –o 19 de maio de 1999–, para modificar o seu artigo 3 relativo ao Consello da Comunidade, co obxecto de integrar nel os representantes dos organismos que agrupan entidades locais públicas do ámbito territorial da Comunidade de Traballo. Iso supuxo un paso adiante, ao posibilitar a participación dos municipios situados nas áreas de fronteiras que asumían así un papel máis activo na resolución dos problemas comúns que lles afectan¹².

A institucionalización das relacións de cooperación transfronteiriza entre Galicia e o Norte de Portugal serviu de incentivo e modelo para impulsar outras iniciativas de cooperación transfronteiriza entre gobernos autonómicos e comisións de coordinación portuguesas. Ademais, a acción de Galicia e o Norte de Portugal neste ámbito contribuíu, en palabras de Brito, a acelerar o proceso de negociación e de celebración do Tratado hispano-portugués sobre cooperación transfronteiriza (en diante, Tratado de Valencia)¹³. Coa súa sinatura en 2002, véñse formalizar a cooperación desenvolvida entre as entidades españolas e as instancias veciñas¹⁴.

A entrada en vigor do Tratado de Valencia en 2004 suporá a adaptación de todos os acordos e protocolos de cooperación transfronteiriza existentes, mediante novos convenios de cooperación¹⁵, entre eles o Acordo Constitutivo da Comunidade de Traballo Galicia-Norte de Portugal¹⁶, que formalizará definitivamente as súas actividades como organismo sen personalidade xurídica¹⁷.

Ademais, o marco legal aprobado pola UE tras a adopción do Regulamento sobre a *Agrupación Europea de Cooperación Territorial* (AECT)¹⁸, e do Tratado de Lisboa de 2007, vai marcar un antes e un despois no ámbito de cooperación transfronteiriza¹⁹, iniciando “unha tendencia rupturista-innovadora” dirixida a facilitar e fomentar a cooperación territorial²⁰.

Coa constitución das AECT Galicia-Norte de Portugal (GNP-AECT) en 2008 e, posteriormente, da AECT Eurocidade Chaves-Verín (2010) e a AECT Río Miño (2018), supérase “a concepción tradicional da cooperación transfronteiriza e ábrese unha nova vía cara á cooperación territorial de dimensión europea que amplía as posibilidades de actuación que ata agora tiñan os entes territoriais e locais”²¹.

Este novo instrumento institucional concibido para salvar algunhas das dificultades que afectaban á cooperación transfronteiriza, ademais de achandar o camiño para unha cooperación de segunda xeración²², contribúe sen lugar a dúbidas á articulación da *Eurorrexión Galicia-Norte de Portugal* como espazo territorial fortemente competitivo, que enmarca e acolle o conxunto da cooperación transfronteiriza desenvolvida por entidades públicas e privadas²³.

A Eurorrexión Galicia-Norte de Portugal impulsou outras fórmulas innovadoras de base local como as *eurocidades*, desenvolvidas entre os municipios galegos e portugueses contiguos, co obxectivo de promover a converxencia institucional, económica, cultural e social, propiciando así a utilización de servizos comúns como instrumento dinamizador da convivencia entre as poboacións fronteirizas. É o caso da Eurocidade Verín-Chaves (2007) ou da Eurocidade Tui-Valença (2013).

Atopámonos, polo tanto, ante un dos *espazos transfronteirizos* máis consolidados e integrados de Europa onde o feito fronteirizo foi fundamental no contexto das relacións con Portugal²⁴, e no que se desenvolveu ao longo dos anos un modelo xeral de cooperación caracterizado, en palabras de Brito, “pela voluntariedade volitiva de participar na construción de un proxecto de cooperación, pelo diálogo horizontal entre as regiões, pela busca das identidades e complementariedades económicas, culturais a até mesmo geo-ambientais, pela concertação e coordenação dos intereses comuns”²⁵.

2.2 Proxección exterior en América Latina

A *dimensión atlántica* de Galicia favorecerá tamén a súa proxección exterior en América Latina, convertendo a zona nun referente moi importante para a nosa comunidade. “Os múltiples intereses humanos, sociais culturais e económicos que vinculan os nosos cidadáns coa outra costa do océano, xunto coas perspectivas económicas da rexión, ás veces problemáticas, pero en xeral valoradas como optimistas, xustifican a alta prioridade concedida pola Xunta de Galicia ás actuacións institucionais e económicas nesa zona”²⁶. De aí que a comunidade autónoma galega impulsase, de xeito notable, distintas actividades de relevancia internacional en América Latina e, máis concretamente, na área de Mercosur mediante a articulación de diversas fórmulas e instrumentos de cooperación interrexional²⁷.

A “base material, e practicamente exclusiva, sobre a que se baseou, inicialmente a acción política dirixida desde a Xunta cara a América Latina foron os vínculos entre o pobo galego e as nacións latinoamericanas”²⁸.

Certamente, o fluxo da emigración galega desde comezos do século XVIII ata mediados do XX vai xerar a existencia dunha comunidade nacional no estranxeiro –integrada

plenamente nas sociedades receptoras- á que o Estatuto de autonomía para Galicia vai recoñecer a súa galegitude entendida como “o dereito a colaborar e compartir a vida social e cultural do pobo galego”²⁹. Ademais, as comunidades galegas asentadas fóra de Galicia tenderon á súa autoorganización, creando unha vasta rede de centros galegos coa función de manter a súa identidade e cumprir funcións asociativas, culturais, asistenciais e recreativas.

Ao anterior sumaranse novos factores que virán favorecer e impulsar a acción exterior de Galicia en América Latina, principalmente as relacións entre a Unión Europea e Iberoamérica, con especial atención ao Mercosur, e o interese de España neste proceso de integración tendo en conta as súas privilexiadas relacións históricas cos países membros do Mercosur, relacións que se verán realizadas co seu interese en impulsar e consolidar a Comunidade Iberoamericana de Nacións³⁰.

Nesta dirección, a Comunidade Autónoma de Galicia porá en marcha diversas accións de proxección internacional con estados brasileiros e provincias argentinas³¹, destacando de xeito particular as relacións multilaterais interrexionais entre Galicia, Codesul-Crecenea Litoral e a Conferencia de Rexións Periféricas e Marítimas de Europa. Sobre a base destas relacións multilaterais durante os anos 1998 a 2000, as ditas entidades subscribiron diversos instrumentos, entre outros, a Carta de Anhatomirim, a Acta de Florianópolis, a Acta de Porto Alegre ou a Acta de Murcia, con miras a iniciar un proceso de cooperación para a ampliación das relacións nos ámbitos económico, técnico, social, turístico, cultural e educativo. Para tal efecto, crean un Grupo de Traballo Permanente composto por representantes de Codesul-Crecenea Litoral e da Xunta de Galicia coa misión de establecer vínculos permanentes e efectivos entre os estados e rexións integrantes nos ámbitos indicados para impulsar os procesos de cooperación e desenvolvemento no marco dos procesos de integración da Unión Europea e do Mercosur³².

De especial interese resultan tamén a creación de oficinas de enlace ante o Mercosur, coa misión principal de servir de apoio aos intereses galegos, potenciando as relacións institucionais, económicas, sociais e culturais de Galicia co continente latinoamericano. O seu maior valor reside en achegar entidades territoriais distintas dos Estados, pero comprometidas co diálogo entre Europa e América Latina³³.

3 UN NOVO MARCO REGULADOR PARA A ACCIÓN EXTERIOR DE GALICIA

3.1 A revisión estatutaria

No ano 2006 comeza un período de revisión estatutaria que se inicia coa reforma do Estatuto de autonomía catalán e esténdese a outros estatutos como o da Comunidade Valenciana, Illas Baleares, Andalucía, Aragón, Castela e León e Estremadura, coa finalidade

de consolidar e codificar a práctica en acción exterior, desenvólvela de xeito pleno e outorgarlle unha cobertura xurídica ampla.

Os novos estatutos de autonomía establecen unha clara distinción entre a acción exterior propiamente dita (actividades realizadas directamente pola comunidade autónoma e actividades reservadas ao Estado, pero nas que se lles permite ás CC.AA. xa ter presenza directa, xa participar nas relacións internacionais do Estado) e a acción no ámbito da UE. Esta distinción, como apuntou BUSTOS, “era urxente e estaba claramente establecida na xurisprudencia. Que os estatutos suplan a lagoa que supón a ausencia de reforma constitucional neste punto debe ser benvido”³⁴.

A xeneralización das reformas estatutarias tamén tivo eco en Galicia, onde o Goberno bipartito da Xunta, tras iniciarse a VII lexislatura do Parlamento de Galicia, promoveu a reforma do Estatuto galego. Para tal efecto, creouse unha Comisión de Estudo para a Reforma do Estatuto de Autonomía, establecéndose no seu seo un «relatorio conxunto paritario» encargado de elaborar a proposición de lei de modificación do Estatuto.

O novo Estatuto que resultará da reforma debía recoñecer, como subliñou PUEYO LOSA, a capacidade da Xunta para levar a cabo accións con proxección exterior, consagrar o xa logrado e dotar Galicia dunha base xurídica que lle permitise seguir ampliando a súa actividade internacional en cuestións tales como a participación na definición e execución da política exterior do Estado, a formalización de acordos de colaboración con entes territoriais estranxeiros, a apertura de oficinas ou delegacións no exterior, ou desenvolver a privilexiada relación construída coa Rexión Norte de Portugal³⁵.

Durante o proceso de reforma estatutaria, todas as propostas en materia de acción exterior tiveron como referente, en todos os casos e en todas as forzas políticas, o tratamento dado a esta cuestión nos estatutos de autonomía xa aprobados (Comunidade Valenciana e Cataluña) ou que se atopaban en fase avanzada de tramitación parlamentaria (Andalucía, Aragón e Baleares), de maneira que os negociadores do Relatorio aceptaron que o tratamento dado a esta cuestión no novo Estatuto galego se desdoubra en dous apartados: un consagrado con carácter xeral á acción exterior e outro dedicado á Unión Europea, todo iso enmarcado nun capítulo xeral no que se regulaban as relacións institucionais da comunidade autónoma.

Polo tanto, como sinala GARCÍA PÉREZ, a acción exterior da Comunidade Autónoma de Galicia “non representou ningún papel significativo ao longo de todo o proceso de discusión do novo Estatuto, nin foi obxecto de propostas específicas nin foi causa de especial disenso entre as forzas políticas. Sinxelamente, non entrou a formar parte das cuestións centrais obxecto de discusión, entre as que destacou, de xeito sobresaínte, a definición identitaria de Galicia. Dentro desta atonía xeral, os negociadores políticos limitáronse a trasladar o tratamento dado á acción exterior por aqueles estatutos xa reformados ou en avanzado estado de reforma, tendo o de Cataluña como principal referente”³⁶.

3.2 A nova lexislación estatal sobre acción exterior do Estado e sobre tratados

A entrada en vigor da Lei 2/2014, da acción e do servizo exterior do Estado (en diante LASEE)³⁷, e da Lei 25/2014, de tratados e outros acordos internacionais (en diante, LTOAI)³⁸, configuran un novo marco lexislativo para responder á realidade actual dun Estado descentralizado como o noso no que resulta necesario garantir o equilibrio entre a competencia estatal para fixar a política exterior e a acción exterior propia despregada polas CC.AA. ao abeiro da Constitución e dos seus respectivos estatutos de autonomía.

Neste sentido, a LASEE arbitra distintos mecanismos por parte do Ministerio de Asuntos Exteriores e de Cooperación cuxo fin non é outro que a supervisión da actividade exterior das CC.AA., sinalando que esta actividade deberá respectar as directrices que fixe o Goberno do Estado a través do deseño da Estratexia de Acción Exterior. E a LTOAI, pola súa parte, nos termos fixados polo Tribunal Constitucional, “aspira a establecer unicamente medidas de coordinación da actividade das CC.AA. con potencial efecto exterior para evitar consecuencias irreparables na axeitada execución da política exterior por parte do Estado”³⁹.

Non hai que silenciar, porén, que as dúas leis, como pon de manifesto JANER TORRENS, suscitaron a cuestión de “se o Estado, a través de dúas leis ordinarias (que non forman parte do bloque de constitucionalidade e que son inferiores aos estatutos de autonomía) e dos instrumentos de coordinación que estas prevén, non se está inxerindo e limitando, en consecuencia, a acción exterior das comunidades autónomas”⁴⁰. Non obstante, segundo advirte o propio autor, o TC en distintas sentenzas entendeu que o Estado, co fin de salvagardar a súa competencia exclusiva en materia de relacións internacionais, pode “[...] establecer medidas que regulen e coordinen as actividades con proxección exterior das comunidades autónomas para evitar ou remediar eventuais prexuízos sobre a dirección e posta en execución da política exterior que, en exclusiva, corresponde ás autoridades estatais”. A coordinación “[...] ten como presuposto a existencia de competencias autonómicas que deben ser coordinadas e que non deben quedar baleiras de contido pola dita competencia estatal”. En definitiva, “o problema reside en determinar ata que punto os instrumentos de coordinación deseñados polo Estado non poden supor un menoscabo importante dunha acción exterior autonómica prevista nos estatutos de autonomía na cal non se prevén mecanismos de control por parte do Estado”⁴¹.

Neste punto, parece oportuno recordar as sentenzas do Tribunal Constitucional 85/2016, do 28 de abril, e 228/2016, do 22 de decembro respectivamente, que supoñen a introdución dunha serie de matices á xa consolidada xurisprudencia constitucional relativa á competencia exclusiva do Estado en materia de relacións internacionais. Nas dúas sentenzas, o Tribunal Constitucional recoñécelle ao Estado unha facultade

de coordinación da acción exterior das CC.AA., e parece reinterpretar o contido da competencia exclusiva do Estado, dotándoo dunha maior proxección⁴².

Nun contexto como o descrito, marcado polos desenvolvementos no plano lexislativo e xurisprudencial, a Xunta de Galicia aprobou o Decreto 178/2015, co fin de sistematizar, regular e coordinar a acción exterior da Comunidade Autónoma de Galicia de conformidade coas obrigas derivadas da Constitución española e do novo marco normativo aprobado⁴³; e, posteriormente, en 2018, adoptou a *Estratexia Galega de Acción Exterior post 2020* (en diante, EGAEX), que describe os principais obxectivos e ámbitos de actuación para os próximos anos neste campo⁴⁴.

Este novo marco xurídico, como advirte a propia EGAEX, vén avalar e xustificar por si mesmo que a Xunta de Galicia avance na dinámica planificadora da súa acción exterior, co fin de superar e mellorar instrumentos previos, como o *Libro branco de acción exterior* (2005); as 100 reflexións para unha Estratexia de Acción Exterior de Galicia (2007), ou o documento Prioridades de Actuación no Exterior (2010)⁴⁵. No entanto, a EGAEX peca dun contido excesivamente programático. Quizais o seu trazo máis relevante, ao noso modo de ver, sexa pór en valor o “estreitamento do vínculo con Portugal e coa comunidade lusófona de nacións”, e o papel da Eurorrexión Galicia-Norte de Portugal a través das institucións que canalizan a cooperación territorial e transfronteiriza neste espazo diferencial da Península Ibérica.

Concretamente, o artigo 31 do Decreto 178/2015, polo que se regula a acción exterior da Comunidade Autónoma de Galicia, establece que, de conformidade coa Lei 1/2014, para o aproveitamento da lingua portuguesa e os vínculos coa lusofonía, “a Xunta de Galicia porá en marcha un programa específico de fomento de intercambios e estancias temporais de persoal empregado público galego e portugués, en especial naquelas áreas en que se considere máis urxente o establecemento dun maior ou máis intenso nivel de cooperación, coordinación ou, mesmo, de integración de servizos públicos”, correspondendo á Agrupación Europea de Cooperación Territorial GNP-AECT instrumentar “a cooperación galaico-portuguesa no ámbito da lusofonía través de programas específicos, promovendo intercambios culturais, universitarios e educativos entre actores e axentes destes ámbitos, portugueses, doutros países lusófonos e galegos”.

Pola súa banda, a EGAEX insiste na necesidade da consolidación da Eurorrexión e da súa proxección nos países da lusofonía. A Eurorrexión Galicia-Norte de Portugal presenta unha tradición histórica común moi cimentada, cunha xeografía, cultura e idioma similares, que favorecen o entendemento e a interrelación das súas poboacións, tanto polo seu peso socioeconómico e demográfico conxuntos como pola súa afinidade cultural, o seu dinamismo mercantil e a súa estrutura xurídico-institucional. E tamén subliña como a Lei 1/2014, para o aproveitamento da lingua portuguesa e vínculos coa lusofonía, constitúe unha oportunidade sen precedentes para o impulso do intercambio cultural, informativo, comercial e lingüístico á hora de posicionar Galicia e a lingua

galega como plataforma de contacto entre as culturas hispana e lusa, entendidas as dúas nun sentido amplo⁴⁶.

Ao abeiro destes instrumentos, transcende a decidida vontade da Xunta de Galicia de continuar avanzando no *afondamento das súas relacións con Portugal*. O noso veciño e a súa lingua son a ponte para que Galicia poida impulsar e abrir vías de cooperación en ámbitos de interese cos países lusófonos⁴⁷. Ademais, neste camiño de afondamento dos vínculos con Portugal, un aspecto importante que cómpre destacar é a admisión do *Consello da Cultura Galega como observador consultivo*⁴⁸ da Comunidade dos Países en Lingua Portuguesa (CPLP)⁴⁹, que tivo lugar en outubro de 2016, con ocasión da XI Conferencia de Xefes de Estado e de Goberno da CPLP celebrada en Brasilia.

3.3 A Lei 10/2021 reguladora da acción exterior e da cooperación para o desenvolvemento de Galicia

Na súa reunión do 18 de xullo de 2019, o Consello da Xunta de Galicia acordou autorizar o inicio da tramitación do anteproxecto de Lei reguladora da acción exterior e da cooperación para o desenvolvemento de Galicia. O anteproxecto foi obxecto de consulta pública previa entre o 8 e o 28 de febreiro de 2019 no Portal de Transparencia e Goberno aberto⁵⁰. Así mesmo, en cumprimento do disposto no artigo 9 da Lei 1/2016, do 18 de xaneiro, de transparencia e bo goberno, e durante o período comprendido entre o 26 de xullo e o 15 de setembro de 2019 expúxose publicamente o texto íntegro do anteproxecto de lei no mencionado portal⁵¹.

O 30 de xaneiro de 2020, a Secretaría Xeral Técnica da Consellería de Presidencia, Administracións Públicas e Xustiza emite informe favorable no que se considera que o “Anteproxecto de lei reguladora da acción exterior e cooperación ao desenvolvemento” reúne as condicións esenciais para a súa aplicación e efectividade⁵².

Finalmente, a Lei 10/2021, do 9 de marzo, reguladora da acción exterior e da cooperación para o desenvolvemento de Galicia, sería aprobada polo Parlamento Galego na súa sesión plenaria do 23 de febreiro de 2021 por 41 votos a favor, 14 en contra e 18 abstencións⁵³.

A exposición de motivos da lei xustifica a súa adopción acorde cos cambios substanciais no ordenamento xurídico español e a evolución da xurisprudencia constitucional en favor da asunción da proxección exterior das CC.AA. A lei ten como fin regular a acción exterior do sector público autonómico fóra do territorio nacional español a través dunha serie de obxectivos estratéxicos enunciados no artigo 4 da lei e asemade facilitar a cooperación entre todas as administracións públicas galegas e os axentes privados galegos con presenza, proxección ou intereses no exterior. Ao mesmo tempo, a lei incorpora tamén o réxime xurídico do sector público autonómico en materia de cooperación para o desenvolvemento humano sostible e a solidariedade internacional.

A acción exterior prevista nesta lei, entendida como “o conxunto sistémico e integrado das actuacións das administracións públicas galegas, tanto autonómicas como

locais, institucionais e corporativas, e dos organismos, institucións e entidades delas dependentes levadas a cabo no exterior, no exercicio das súas respectivas competencias”, desenvolverase dentro da lealdade constitucional e o estrito respecto do dereito da Unión e do dereito internacional, axustándose ao principio da unidade de acción que inclúe a aliñación coa Estratexia española de acción exterior e coa dirección da política internacional de España. E iso porque a actuación no exterior das CC. AA. debe suxeitarse aos principios, directrices, fins e obxectivos da política exterior fixados polo Goberno, de conformidade co artigo 97 da Constitución, así como a calquera outros derivados do exercicio da competencia exclusiva en materia de relacións internacionais.

Esta lei vén recoller, así, e completar os trazos esenciais da acción exterior de Galicia durante catro décadas e debe ser valorada como un paso adiante, sobre todo en materia de cooperación para o desenvolvemento e a solidariedade internacionais. Con todo, o seu texto non está exento de críticas e matizacións. Neste sentido, a lei presenta un exceso regulatorio. Está integrada por un total de 113 artigos, fronte aos 40 artigos da lei catalá 16/2014, do 4 de decembro, de acción exterior e de relacións coa Unión Europea; os 60 artigos da LASEE, ou os 53 da LTOAI. Malia a relevancia que ten ou poida chegar a ter a proxección exterior autonómica, advírtese unha considerable hipertrofia regulatoria, que vai en contra da economía legislativa e das orientacións sobre *smart regulation* no ámbito internacional. De feito, como subliña PAZOS VIDAL, boa parte do seu contido é de carácter programático e recolle cuantitativamente o contido de documentos planificadores de acción exterior xa mencionados, ou simplemente regula unha práctica xa existente non prevista na norma⁵⁴.

Á parte da desmesurada extensión da lei e a prol desa economía legislativa –como consta nas observacións que no seu día formulamos na fase de envío de suxestións”, do portal de Transparencia e Goberno aberto da Xunta de Galicia–, os seus títulos IV (“Eurorrexión Galicia-Norte de Portugal e lusofonía”) e V (“Galicia en Europa”) deberían refundirse nun só título, máis amplo, consagrado ao réxime de acción exterior no ámbito europeo e da lusofonía.

En relación cos principios reitores que deben observarse no desenvolvemento e execución desta lei, considerados no artigo 3, tería sido desexable incorporar a perspectiva de xénero⁵⁵, en consonancia coa Estratexia exterior española 2021-2024, que presenta unha España como referente de política exterior feminista que busca facer da igualdade de xénero unha regra interna da súa acción exterior, e das políticas feministas un principio de actuación⁵⁶.

Respecto a obxectivos estratéxicos recollidos no artigo 4 da lei, cabería ter engadido un obxectivo vinculado ao ensino e á universidade, un dos ámbitos previstos, polo demais, no título VII da lei consagrado ás accións sectoriais no exterior. O Sistema Universitario de Galicia (SUG), como subliña a EGAEX, debe ser o elemento fundamental da acción exterior de Galicia, tanto pola imaxe que debe proxectar fóra da comunidade autónoma como pola conveniencia de aproveitar o investimento público realizado neste eido.

A EGAEX visualiza a cultura, a educación, a transferencia de coñecemento e a investigación como piares fundamentais para o progreso económico e social de Galicia e da Eurorrexión nun mundo globalizado, sendo principalmente as institucións de educación superior galegas e portuguesas e os seus grupos de investigación os chamados a asumir un papel activo na sociedade do coñecemento ao servizo da cidadanía⁵⁷.

En relación co título VI da lei (“Tratados e outros instrumentos e acordos internacionais”), ao noso modo de ver, tería resultado máis axeitado adaptarse na súa estrutura –co fin de seguir unha sistemática xurídica– ao esquema establecido na LTOAI, que, no capítulo relativo á participación das CC.AA. na celebración de tratados internacionais, se refire á proposta de apertura de negociacións para a celebración de tratados que teñan por obxecto materias da súa competencia ou interese específico (art. 49), deber de información do Goberno ás CC.AA. sobre os tratados que afecten ás súas competencias ou intereses específicos (art. 50) e, por último, á participación das CC.AA. na delegación española que negocie un tratado internacional que afecte a materias da súa competencia ou interese específico, sendo necesario motivar a decisión que se adopte (art. 51). A lei galega prescinde desta sistemática e abre o seu capítulo I (“Negociación de tratados”) facendo referencia directa no seu artigo 41 á *participación a instancia galega en delegacións españolas no exterior e na negociación de tratados*. Nunha lei tan prolixa na regulación de aspectos secundarios, chama a atención que esta cuestión esencial se regule de xeito incompleto e sen remisión directa ao marco legislativo español. Cabe subliñar ademais que este título VI debe preceder o título máis amplo consagrado ao réxime da acción exterior no ámbito europeo e da lusofonía antes proposto.

Polo que se refire ao estímulo da acción autonómica naqueles ámbitos que se mencionan no título VII da lei, tanto a normativa autonómica sectorial existente (galegidade, economía, cultura, turismo, sanidade entre outras) como, sobre todo, a planificación estratéxica dos respectivos departamentos da Xunta de Galicia prevén xa como elemento intrínseco ou medular a dimensión externa da actuación, polo que a regulación da lei resulta redundante. Os contidos do título VII aparecen xa recollidos e desenvolvidos na EGAEX.

A mestura do enfoque propio da planificación estratéxica cunha aproximación que debe ter, pola contra, natureza legislativa, alcance xeral e presentación de durabilidade conduce a resultados inadecuados. Deste xeito, obsérvanse no título VII da lei consideracións presentistas⁵⁸, tópicos de carácter político⁵⁹, reiteracións de obxectivos establecidos na normativa sectorial⁶⁰, ofrecementos de colaboración institucional⁶¹ ou mesmo mostras relevantes de pensamento desiderativo⁶². Ningunha destas cuestións tería que figurar nunha lei sobre acción exterior, xa que constitúen simples manifestacións do evidente carácter transversal da acción exterior e, polo tanto, a súa regulación substantiva debe realizarse na lexislación sectorial existente, nas normas de desenvolvemento adoptadas polos departamentos competentes da Xunta de Galicia ou ben

nas directrices xerais que elaboren as sucesivas EGAEX. Por conseguinte, entendemos que todo o título VII da lei debeu ser suprimido.

Sobre as disposicións relativas á política de cooperación para o desenvolvemento, cabe sinalar que a regulación conxunta da acción exterior e da cooperación para o desenvolvemento constitúe unha achega novidosa e positiva da lei que resulta coherente coa lóxica interna dos ODS. O anteproxecto de lei presentaba unha insuficiente articulación dos dous ámbitos. Así, no título VIII enunciábanse obxectivos, principios ou suxeitos propios da política de cooperación que non aparecían relacionados de forma expresa cos formulados no título preliminar para o conxunto da acción exterior. Pero o certo é que houbo melloras no texto final da lei para intentar paliar esta debilidade, tal como se desprende dos artigos 2. m), 3. k) ou 4. h).

Con todas as súas críticas, non podemos deixar de recoñecer que o texto da lei galega incorporou finalmente melloras e algunhas das suxestións recollidas na fase de alegacións formuladas no trámite parlamentario. No seu conxunto, a lei responde ao desenvolvemento legislativo en materia de acción exterior tanto a nivel estatal como a nivel autonómico e resulta pertinente e necesaria para “resaltar o enfoque holístico, polo cal se entende a acción exterior de Galicia como un fenómeno colectivo que non se limita ao propio Goberno, senón que implica a toda a sociedade”⁶³.

4 A XEITO DE CONCLUSIÓN

En definitiva, á vista do ata aquí exposto, constatamos como o desenvolvemento que experimentou a acción exterior de Galicia nestes 40 anos está ligado de maneira indiscutible ao seu Estatuto de autonomía e ás institucións e valores que del se derivan.

A nosa comunidade autónoma afrontou a responsabilidade de trazar e desenvolver unha estratexia de acción exterior propia, aproveitando todas as posibilidades mínimas e máximas de desenvolvemento da autonomía política, levando a cabo actividades convenientes para a defensa e promoción dos seus intereses particulares nun marco de lealdade constitucional e acatamento do dereito internacional e europeo.

Esta acción exterior viuse potenciada pola dimensión europea, atlántica e transfronteiriza de Galicia que exige por parte da nosa comunidade continuar desenvolvendo un labor con proxección exterior cada vez máis amplo e intenso acorde cos seus intereses estratéxicos. Esperemos que a nova estratexia galega de acción exterior para o período 2022-2026, que está en preparación, se configure como o instrumento que, en palabras de GAMALLO ALLER, faga que buscar oportunidades de desenvolvemento fóra das nosas fronteiras non sexa xa unha alternativa, senón unha necesidade ineludible⁶⁴.

Por outro lado, tamén resulta ineludible mellorar a interlocución entre as administracións central e autonómica, xa que o éxito da acción exterior, como recoñece a Estratexia exterior 2021-2024, pasa polo fomento dun maior diálogo e coordinación coas comunidades autónomas e entidades locais cuxa actividade no exterior esta á alza. Isto, sen dúbida, fai necesario fortalecer os instrumentos existentes co establecemento de

novos mecanismos de consulta regular que reúnan o Ministerio de Asuntos Exteriores, Unión Europea e Cooperación e os responsables autonómicos en materia de acción exterior, sen excluír a especial atención que, neste contexto, debe prestarse á coordinación das CC.AA. nos mecanismos de cooperación transfronteiriza⁶⁵.

De aí o relevante interese que teñen as relacións Galicia-Norte de Portugal, vertebradas arredor dunha Eurorrexión institucionalizada, con intensos fluxos económicos e comerciais e unha estreita colaboración política, social, cultural e educativa, ademais de se consideraren vitais para promover e potenciar a relación estratéxica coa República portuguesa. O valor e alcance desta relación estratéxica galego-portuguesa achega un plus ao excelente estado das relacións bilaterais entre España e Portugal, como o evidencian os resultados alcanzados nos XXXI e XXXII Cumios Hispano-Portugueses –A Guarda (2020) e Trujillo (2021)– en ámbitos de enorme transcendencia para Galicia como son o da gobernanza transfronteiriza e o das relacións de veciñanza.

En canto á *gobernanza transfronteiriza*, a Declaración Conxunta da Guarda⁶⁶ aprobou unha Estratexia Común de Desenvolvemento transfronteirizo (ECDT) que promove a relación bilateral hispano-lusa e a cooperación transfronteiriza a un novo nivel. A estratexia configúrase como “unha ferramenta flexible e aberta, fundamental para a transformación das rexións transfronteirizas nunha plataforma de desenvolvemento conxunto con centralidade no mercado ibérico, que permita loitar contra a regresión demográfica e impulsar de xeito coordinado as oportunidades de crecemento económico, a xeración de emprego e a mellora da calidade de vida das persoas que viven aos dous lados da fronteira, nun marco de sustentabilidade e converxencia. A súa implementación debe orientarse non só por unha vertente de cooperación bilateral, senón tamén por unha perspectiva europea que implique as institucións comunitarias na procura de solucións conxuntas”⁶⁷.

Pola súa banda, no que atinxe ás *relacións de veciñanza*, destaca a sinatura, no seo do XXXII Cumio celebrado en Trujillo, dun novo Tratado de Amizade e Cooperación que, no mesmo espírito do asinado en 1977, “permite actualizar a rica e diversa estrutura da relación bilateral e reflectir unha relación estratéxica e multidimensional”⁶⁸.

Así mesmo, os gobernos de España e Portugal conviñeron tamén en renovar outros instrumentos xurídicos, en particular o Acordo Cultural de 1970, tendo en conta a importancia das relacións bilaterais no eido da cultura⁶⁹, o que sen dúbida redundará en beneficio das relacións culturais entre Galicia e Portugal. Neste sentido, xa tivemos a oportunidade de indicar que, “aínda que a denominada Lei Paz Andrade, igual que outras iniciativas similares adoptadas en comunidades autónomas fronteirizas, engaden un valor *per se* como acicate para o impulso das relacións culturais con Portugal, non obstante, no ámbito específico da cooperación transfronteiriza e territorial en materia cultural e educativa, e máis alá das actividades de cooperación que neste terreo veñen desenvolvendo distintos organismos e institucións públicas e privadas, sería conveniente a conclusión dun novo tratado cultural entre España e Portugal”⁷⁰, en cuxo proceso de celebración naturalmente debe participar a nosa

comunidade autónoma nos termos previstos no título V da Lei 25/2014, de tratados e outros acordos internacionais⁷¹.

Os dous países ibéricos, co apoio e achega das súas entidades e colectividades fronteirizas, “construíron unha in mellorable relación bilateral que constitúe un patrimonio compartido que debemos esforzarnos en conservar. Europa transformou as nosas relacións de veciñanza ata alcanzar un grao de integración do que, posiblemente, non haxa retorno”⁷². E, singularmente, Galicia e o Norte de Portugal contribuíron á construción desa realidade ao longo destes 40 anos de vixencia do Estatuto galego.

5 BIBLIOGRAFÍA

- Andrés Sáenz de Santamaría, P., Díez-Hochleitner Rodríguez, J. e Martín Pérez de Nanclares, J. (dirs.). 2015. *Comentarios a la Ley de Tratados y otros Acuerdos Internacionales (Ley 25/2014, de 27 de noviembre)*. Madrid: Civitas Thomson Reuters.
- Braga da Cruz, L. 1992. «La cooperación transfronteriza entre el Norte de Portugal y Galicia. De la experiencia de cooperación interregional a la construcción de una Comunidad de Trabajo Transfronteriza», en C. Otero Díaz (ed.), *Regiones transfronterizas y Mercado Único Europeo*. Santiago de Compostela: Fundación Alfredo Brañas.
- Brito, W. 2007. «As novas tendéncias da cooperación transfronteiriça entre a Galiza e o Norte de Portugal», en L. Lobo-Fernandes e R. García Pérez (coords.), *España y Portugal: Veinte años de integración europea*. Santiago de Compostela: Tórculo Edicións.
- Brito, W. 2010. «A cooperación entre a região norte de Portugal e a Comunidade Autónoma da Galiza», en *Revista de Estudios Europeos*, 56.
- Bustos Gisbert, R. 2013. «El debate sobre la acción exterior de las Comunidades Autónomas: acción exterior de las Comunidades Autónomas», en *Informe Comunidades Autónomas*, 2013.
- Calderón, F.J. 2017. «Fronteras intraeuropeas, desactivación fronteriza, cooperación transfronteriza e instituciones: El caso de la Raya Ibérica», en *Estudios Fronterizos*, 18(36).
- Cancela Outeda, C. 1982. «Constitución, Comunidades Autónomas y Derecho Internacional», en *Actas VI Jornadas de Profesores de Derecho Internacional y Relaciones Internacionales, 1-4 de junio de 1981*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- Cancela Outeda, C. 2010. «Panorama de la cooperación territorial en la eurorregión Galicia-Norte de Portugal», en *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 56(1).
- Ferreira Rodrigues, T. e García Pérez, R. (coords.). 2011. *Portugal e Espanha. Crise e Convêrgencia na União Europeia*. Parede: Tribuna.
- Fraga Iribarne, M. 1991. «Galicia su presencia en Europa», en *Noticias CEE*, 72.

- Freres, Ch., Saenz, A. e Viqueira, M.^a. 1997. *A acción exterior das comunidades autónomas españolas en América Latina: o caso de Galicia*. Baiona: IGADI (Texturas Internacionais 3).
- García Pérez, R. 1998. «La acción exterior de Galicia hacia Iberoamérica», en *Dereito. Revista xurídica da Universidade de Santiago de Compostela*, 7(2).
- García Pérez, R. 2008. «La acción exterior en la fallida reforma del Estatuto de Autonomía de Galicia (2006-2007)», en *Administración & Cidadanía*, 3(1).
- García Pérez, R. 2009. «La reforma que no fue: El Estatuto de Autonomía y la acción exterior de Galicia», en R. García Pérez (dir.), *La acción exterior de las Comunidades Autónomas en las reformas estatutarias*. Madrid: Tecnos.
- García Pérez, R., 2013. «La cooperación transfronteriza hispano-portuguesa. Logros y oportunidades», en C. Blanco Sío-López e S. Muñoz (eds./dirs.), *Coverging Pathways. Spain and the European Integration Process/Itinerarios Cruzados. España y el proceso de construcción europea*. Bruxelas: P.I.E. Peter Lang Éditions Scientifiques Internationales (Cuadernos de Yuste, 7).
- García Pérez, R. 2014. «La proyección internacional de las Comunidades Autónomas en la Ley de la Acción y del Servicio Exterior del Estado (LAESE): Autonomía territorial y unidad de acción de la política exterior», en *Revista Electrónica de Estudios Internacionales*, 27. Disponible en: <http://www.reei.org/lareei/>.
- Guerra Wesly, S.T. 2022. «Lusofonia na Galiza e a inclusión do Brasil e demais países lusófonos», en *Tempo Exterior. Revista de Análise de Estudos Internacionais*, 20 de abril. Disponible en: <https://www.igadi.gal/web/>.
- Herrero de la Fuente, A. 2010. «Veinte años de cooperación transfronteriza con Portugal», en *Revista de Estudios Europeos*, 56.
- Janer Torrens, J.D. 2017. «La acción exterior de las Comunidades Autónomas: ¿hacia una nueva interpretación de la competencia exclusiva del Estado en materia de relaciones internacionales?», en *Revista de Estudios Autonómicos y Federales*, 26.
- Martín y Pérez de Nanclares, J. 2015. «La Ley de tratados y otros acuerdos internacionales: Una nueva regulación para disciplinar una práctica internacional difícil de ignorar», en *Revista Española de Derecho Internacional*, 67(1).
- Méndez Romeu, J.L. 2018. «Marco actual político e xurídico», en X. Vázquez Mao (dir.), *Informe sobre a Política de Acción Exterior para Galicia*. Eixo Atlántico Peninsular: Colección de Cadernos de Cooperación do Eixo Atlántico.
- Pazos Vidal, S. 2021a. «A Lei de Acción Exterior de Galicia, un paso adiante, pero insuficiente», en *Tempo Exterior. Revista de Análise e Estudos Internacionais*, 9 de xaneiro de 2021. Disponible en: <https://www.igadi.gal/web/analiseopinion/a-lei-de-accion-exterior-de-galicia-un-paso-adiante-pero-insuficiente>.
- Pazos Vidal, S. 2021b. «¿Nuevos comienzos o más de lo mismo? La nueva Ley de Acción Exterior de Galicia y la Estrategia de Acción Exterior de España 2021-2024», en *XV Congreso de la Asociación Española de Ciencia Política (AECPA), 7-9 de julio de 2021*. Disponible en: <https://aecpa.es/files/view/pdf/congress-papers/15-0/2616/>.

- Pérez González, M. 1982. «Presentación», en *Actas VI Jornadas de Profesores de Derecho Internacional y Relaciones Internacionales, 1-4 de junio de 1981*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- Pérez González, M. 1994. «La 'onda regional' en Bruselas y el ámbito del poder exterior», en *Revista de Instituciones Europeas*, 3.
- Pérez González, M., Pueyo Losa, J. e Martínez Puñal, A. 1985. «Cooperación transfronteriza y relaciones Luso-Galaicas con especial referencia a la política cultural. Bases jurídico-internacionales para su institucionalización», en *Boletim da Faculdade de Direito da Universidade de Coimbra*, 61.
- Ponte Iglesias, M.^ªT. 1993a. «Galicia y la Región Norte de Portugal: Un ejemplo de cooperación regional transfronteriza», en *Dereito. Revista Xurídica da Universidade de Santiago de Compostela*, 2(1).
- Ponte Iglesias, M.^ªT. 1993b. «La Comunidad de Trabajo Galicia-Región Norte de Portugal», en *Revista Española de Derecho Internacional*, XLV(2).
- Ponte Iglesias, M.^ªT. 1997. «La cooperación transfronteriza entre Galicia-Región Norte de Portugal: Una pieza clave de la proyección exterior de la Comunidad Autónoma de Galicia», en J. Pueyo Losa y M.^ªT. Ponte Iglesias (coords.), *La actividad exterior y comunitaria de Galicia. La experiencia de otras Comunidades Autónomas*. Santiago de Compostela: Fundación Alfredo Brañas.
- Ponte Iglesias, M.^ªT. 2001. «A Comunidade de Traballo como instrumento dinamizador da integración», en *Tempo Exterior. Revista de Análise e Estudos Internacionais*, II(3).
- Ponte Iglesias, M.^ªT. 2005. «La acción exterior de Galicia y los procesos de integración en América Latina con especial atención al Mercosur», en C.F. Medina del Pozo e A. Faiña Medin (dirs.), *El diálogo entre los pueblos y las culturas en el marco de las relaciones eurolatinoamericanas. Las perspectivas de las entidades subestatales. El caso de Galicia*. Madrid: Ediciones Jurídicas DIJUSA.
- Ponte Iglesias, M.^ªT. 2020. «Las relaciones con Portugal y la Lusofonía en la Estrategia de Acción Exterior de Galicia», en M. Ferreira Monte, J. Freitas da Rocha e M. de Assunção do Vale Pereira (coords.), *Estudios em Homenagem ao Professor Doutor Wladimir Brito*. Coimbra: Almedina.
- Pueyo Losa, J. 1994. «Algunas reflexiones sobre la actividad exterior de Galicia y las relaciones internacionales del Estado», en *Dereito. Revista Xurídica da Universidade de Santiago de Compostela*, 3(2).
- Pueyo Losa, J. 1995. «La participación de Galicia en las relaciones internacionales del Estado», en *Dereito. Revista Xurídica da Universidade de Santiago de Compostela*, 4(2).
- Pueyo Losa, J. 1997. «La actividad exterior de Galicia en el marco de las relaciones internacionales de un Estado de estructura compleja», en J. Pueyo Losa y M.^ªT. Ponte Iglesias (eds.), *La actividad exterior y comunitaria de Galicia. La experiencia de otras Comunidades Autónomas*. Santiago de Compostela: Fundación Alfredo Brañas (Colección Dereito, 9).

- Pueyo Losa, J. 2002. «El marco jurídico de la cooperación transfronteriza entre Galicia y la Región Norte de Portugal», en A. Herrero de la Fuente (ed.), *La Cooperación Transfronteriza Hispano-Portuguesa en 2001*. Madrid: Tecnos.
- Pueyo Losa, J. 2006. «La acción exterior de Galicia y el Estatuto», en *La Voz de Galicia*, 30 de junio de 2006. Disponible en: www.lavozdeg Galicia.es.
- Pueyo Losa, J. e Ponte Iglesias, M.^aT. 2007. «El espacio eurorregional Galicia-Norte de Portugal y los nuevos instrumentos europeos de cooperación territorial», en R. García Pérez e L. Lobo-Fernandes (coords.), *España y Portugal. Veinte años de integración europea*. Santiago de Compostela: Tórculo Edicións.
- Pueyo Losa, J., Ponte Iglesias, M.^aT., Brito, W. e Venade, N. 2004. *El régimen jurídico de la cooperación transfronteriza hispano-portuguesa entre entidades e instancias territoriales a la luz del Tratado entre el Reino de España y la República Portuguesa sobre cooperación transfronteriza, de 3 de octubre de 2002*. Santiago de Compostela / Braga: Xunta de Galicia / Comissão de Coordenação e Desenvolvimento Regional do Norte de Portugal.
- Ríos, X. 2018. «Deseño dunha Acción Exterior para Galicia», en X. Vázquez Mao (dir.), *Informe sobre a Política de Acción Exterior para Galicia*. Eixo Atlántico Peninsular: Colección de Cadernos de Cooperación do Eixo Atlántico.
- Viqueira, M.^a e Ríos, X. 2002. «Galicia: acción exterior y *Galeguidade* en América Latina», en Ch. Freres e A. Sáenz, (eds.), *Las comunidades autónomas Españolas y América Latina*. Madrid: Asociación de Investigación y Especialización sobre Temas Iberoamericanos.

NOTAS

- 1 Sobre o particular, ver Pueyo Losa, 1994: 9-46; Pueyo Losa, 1995: 161-200; Pueyo Losa, 1997: 199-258.
- 2 Vid. García Pérez, 2009: 263-283.
- 3 Cancela Outeda, 1982.
- 4 Vid. Pérez González, 1982: 7 e 8.
- 5 Bustos Gisbert, 2013: 73.
- 6 Un comentario da sentenza en Pérez González, 1994: 849 e ss.
- 7 Pueyo Losa, 1994: 12. Pueyo Losa, 1997: 206.
- 8 Neste sentido, Fraga Iribarne subliñaba que «Galicia se presenta como unha rexión europea, avalada por dúas realidades históricas, ben diferentes pero que deixaron a súa pegada imborrable na nosa pasada e recente historia. Dun lado, e como feito cultural de gran dimensión, o Camiño de Santiago foi ao longo de moitos séculos un lugar de encontro entre xentes e costumes de diversos territorios europeos, tendo como símbolo a peregrinación a Santiago, que foi e é en definitiva hoxe o Camiño de Europa. Doutro lado, o fenómeno da inmigración, de efectos máis traumáticos, a través do cal miles de galegos achegaron o seu traballo na construción do que moitos países de Europa presentan actualmente» (Fraga Iribarne, 1991: 9).
- 9 Unha análise da Comunidade de Traballo Galicia-Rexión Norte de Portugal, en Braga da Cruz, 1992: 13-29. Brito, 2007: 293-306; Brito, 2010: 21-32. Ponte Iglesias, 1993a: 161-196. Ponte Iglesias, 1993b: 568-570. Ponte Iglesias, 1997: 259-291. Ponte Iglesias, 2001: 23-35. Pueyo Losa, 2002: 21-49.
- 10 Entre outros: Protocolo de Colaboración coa Rexión dos Países do Loira do 14 de marzo de 1991; Protocolo de Colaboración coa Rexión de Bretaña de 1992; e Protocolo de Colaboración coa Rexión de Piemonte do 3 de decembro de 1993.
- 11 A creación da Comunidade de Traballo Galicia-Norte de Portugal non se realizou por medio da adopción dos instrumentos de cooperación aos que se refire o *Convenio-marco europeo sobre a cooperación transfronteriza entre colectividade territoriais*, do 21 de maio de 1980, xa que no momento da adopción do acordo constitutivo da Comunidade de Traballo, España e Portugal aínda non asinaron un tratado internacional específico tal como exixía a declaración española que acompañou a ratificación do mencionado convenio-marco europeo; e tampouco existía no dereito español nin no portugués unha específica lexislación interna na materia.
- 12 Iso permitiu incorporar á estrutura da Comunidade de Traballo Galicia-Norte de Portugal catro comunidades territoriais de cooperación constituídas durante os anos 1999 e 2002: Comunidade Territorial de Cooperación do Val do Limia, Comunidade Territorial de Cooperación do Val do Miño, Comunidade Territorial de Cooperación do Val do Tâmega e Comunidade Territorial do Val do Cávado, das que forman parte tamén as cámaras municipais portuguesas e as deputacións e concellos das provincias de Ourense e Pontevedra. Así mesmo, o 28 de xuño de 2000, integrouse o Eixe Atlántico á estrutura da Comunidade de Traballo, como membro de pleno dereito.
- 13 Brito, 2007: 296.
- 14 A súa entrada en vigor ten lugar o 30 de xaneiro de 2004, BOE n. 219, do 12 de setembro de 2003.

- 15 O seu artigo 13.1 dispón que este se aplicará aos convenios de cooperación transfronteiriza subscritos polas instancias e entidades territoriais con anterioridade á súa entrada vigor, debendo adaptarse os ditos instrumentos ás disposicións deste tratado no prazo de cinco anos a partir da data de entrada.
- 16 A este súmanse outros acordos constitutivos das comunidades territoriais de cooperación xa mencionadas en *supra* nota 13.
- 17 A preparación do *Proxecto de adaptación* do Convenio de cooperación transfronteiriza entre a Comisión de Coordinación e Desenvolvemento Rexional do Norte de Portugal e a Comunidade Autónoma de Galicia, conforme as obrigas derivadas do Tratado hispano-portugués de cooperación transfronteiriza de 2002, foinos encomendado aos profesores Jorge Pueyo Losa, Wladimir Brito, Nuno Venade e a esta autora. Os seus resultados recóllense en Pueyo Losa, Ponte Iglesias, Brito e Venade, 2004.
- 18 Regulamento (CE) N. 1082/2006 do Parlamento Europeo e do Consello, do 5 de xullo de 2006, sobre a Agrupación Europea de Cooperación Territorial (AECT), DOUE L 210 do 31 de xullo de 2006.
- 19 Hrrero de la Fuente, 2010: 15.
- 20 Calderón, 2017: 89 e 90.
- 21 García Pérez, 2013: 480.
- 22 Cancela Outeda, 2010: 155.
- 23 Agora ben, como xa deixamos constancia nouro traballo, a consolidación do espazo transfronteiriizo Galicia-Norte de Portugal como un espazo “*eurorrexional*” –conforme a terminoloxía acuñada polo Consello de Europa– non supón, ao noso xuízo, a creación dunha categoría xurídica. Precisamente, o seu alto grao de “indefinición” e “indeterminación” serve para amalgamar unha complexa rede de instrumentos aos que as rexións fronteirizas recorren para satisfacer os seus intereses de cooperación transfronteiriza, tal como o demostra a propia práctica europea, pola vía do crecente número de estruturas de cooperación transfronteiriza que se foron articulando, sobre todo desde a década dos 90 baixo o rótulo de “Eurorrexións” e nas que se esconden moi variadas fórmulas de cooperación (Pueyo Losa e Ponte Iglesias, 2007: 261-262).
- 24 Ponte Iglesias, 2020: 1163-1181.
- 25 Brito, 2007: 295.
- 26 Víqueira e Ríos, 2002: 149. Ver, así mesmo, Freres, Sáenz e Víqueira, 1997: 126.
- 27 Ponte Iglesias, 2005: 335-356.
- 28 García Pérez, 1998: 77.
- 29 Artigo 7 do Estatuto. Ademais, o artigo 35 do mesmo Estatuto, como xa sinalamos, dispón que a comunidade autónoma galega poderá solicitar do Goberno da nación a celebración de tratados que permitan o establecemento de relacións culturais cos Estados nos que manteña particulares vínculos culturais ou lingüísticos.
- 30 Ponte Iglesias, 2005: 342-345.
- 31 Accións que derivaron na concertación de diversos acordos complementarios de cooperación, cartas de intencións e protocolos de irmandade. Sobre o particular, ver Ponte Iglesias, 2005: 346-348.
- 32 Ponte Iglesias, 2005: 348-350.
- 33 Ponte Iglesias, 2005: 350-352.
- 34 Bustos Gisbert, 2013: 75.
- 35 Pueyo Losa, 2006.
- 36 García Pérez, 2008: 70.
- 37 Un exame en García Pérez, 2014 (consultado o 9 de maio de 2022).
- 38 Un exame pormenorizado da Lei 25/2014 en Andrés Sáenz de Santamaría, Díez-Hochleitner Rodríguez, e Martín e Pérez de Nanclares, 2015.
- 39 Martín e Pérez de Nanclares, 2015: 26.
- 40 Janer Torrens, 2017: 21.
- 41 Janer Torrens, 2017: 21.
- 42 Janer Torrens, 2017: 16.
- 43 DOG n.º 233, do 7 de decembro de 2015.
- 44 Esta estratexia foi cualificada por Méndez Romeu como un “documento descritivo” que suxire de entrada dúas consideracións. Por un lado, a desmesurada extensión do informe en relación con documentos anteriores. Por outro, a evidencia de que nos atopamos ante un instrumento de síntese, procedente de distintas fontes xustapostas. En suma, para este autor, a EGAEX non representa un documento de estratexia útil para un futuro baseado en liñas de forza identificables (Méndez Romeu, 2018: 21, 22 e 24). Na mesma liña, Ríos cualifican a EGAEX como unha proposta xenerosa en extensión pero que peca dunha visión continuísta e escasamente innovadora (Ríos, 2018: 34).
- 45 *Estratexia Galega de Acción Exterior. Horizonte post 2020*, Xunta de Galicia, 2018, p. 29, parágrafo 45. Hai que subliñar que outras comunidades autónomas adoptaron tamén estratexias de acción exterior. É o caso do País Vasco (“Estratexia marco de internacionalización 2020”) ou de Cataluña (“Plan de Acción Exterior 2010-2015” e outro para o período 2015-2018 baixo o título “Compromiso de Cataluña co multilateralismo”, este último suspendido polo Tribunal Constitucional).
- 46 Para tal fin, a Xunta de Galicia puxo en marcha o buscador Paz Andrade (<http://exportarengalego.gal>), co fin de facilitar a xestión da información necesaria para interactuar con todos os países da lusofonía, xa que a lingua galega constitúe un instrumento de internacionalización e unha vantaxe competitiva nun mercado de máis de 200 millóns de potenciais clientes nos países lusófonos.
- 47 Ver Ponte Iglesias, 2020: 1179-1180. Guerra Wesley, 2022 (consultado o 9 de maio de 2022).
- 48 O Regulamento de Observadores Consultivos da CPLP foi aprobado en 2009 e modificado en 2016. A colaboración entre a CPLP e os Observadores Consultivos abrangue, ademais da promoción e difusión da lingua portuguesa, todos os ámbitos nos que a comunidade desenvolve actividades específicas. Esta cooperación pode revestir diversas formas: a asociación para a implementación e cofinanciamento de proxectos, programas e accións no ámbito da CPLP; intercambio de informacións, entre outras. Os dereitos e deberes dos observadores aparecen regulados nos artigos 12 e 13 do regulamento. Entre os dereitos recóllense: o acceso ás decisións tomadas na Conferencia de Xefes de Estado e de Goberno e no Consello de Ministros da CPLP; a condición preferencial como socios institucionais nas iniciativas promovidas pola CPLP; e a posibilidade de asistir ás reunións técnicas mediante convite.
- 49 A CPLP, creada o 17 de xullo de 1996, está integrada por nove Estados membros de diferentes continentes cuns intereses e valores compartidos que transcenden a distancia xeográfica e 200 millóns de persoas que comparten un idioma común. Goza de personalidade xurídica e está dotada de autonomía financeira. Entre os seus obxectivos xerais destacan: a concertación política-diplomática entre os seus membros co fin de reforzar a súa presenza no escenario internacional; a cooperación en todos os ámbitos, incluídos a educación, ciencia e tecnoloxía, cultura, deporte e comunicación social, saúde, agricultura, Administración pública, xustiza, ou a seguridade pública; a realización de proxectos de promoción e difusión da lingua portuguesa. A Secretaría Executiva da Comunidade ten a súa sede en Lisboa.

- O 17 de xullo de 2021, con ocasión do Cumio da Organización realizado en Luanda, no ano en que a CPLP celebraba o 25 aniversario da súa creación, a Conferencia de Xefes de Estado e de Goberno da CPLP aprobou o ingreso de España como Estado Observador Asociado. Cómpre destacar, ademais, o apoio que a Comunidade Autónoma de Galicia deu á candidatura de España.
- 50 A partir desta difusión, presentáronse suxestións por parte da Axencia Galega de Innovación (GAIN), o Fondo Galego de Cooperación e Solidariedade, o Instituto Galego de Análise e Documentación Internacional (IGADI) e a Coordinadora galega de ONG para o desenvolvemento.
- 51 Tras este trámite, recibíronse alegacións por parte das consellerías de Cultura e Turismo, Sanidade (a través do Sergas), Facenda (a través da Atriga), a Presidencia da Xunta de Galicia (a través da Amtega), a Dirección Xeral de Avaliación e Reforma Administrativa e a Secretaría Xeral da Igualdade. Tamén da Coordinadora Galega de ONG para o Desenvolvemento, o Fondo Galego de Cooperación e Solidariedade; a empresa I(CARTO, a Fegamp, o Instituto Galego de Análise e Documentación Internacional (IGADI) e o Grupo de Estudos Internacionais da USC (Gresin).
- 52 *Informe de legalidade sobre o anteproxecto de lei reguladora da acción exterior e cooperación ao desenvolvemento de Galicia*, Secretaría Xeral Técnica, Xunta de Galicia. Acceso en: https://ficheiros-web.xunta.gal/transparencia/normativa-tramitacion/informes_legalidade/cpapx/CPAPX-IL-lei-accion-exterior-cas.pdf (consultado o 9 de maio de 2022).
- 53 Votou en contra o Partido dos Socialistas de Galicia (PSdeG) e abstívose o Bloque Nacionalista Galego (BNG). Os dous grupos presentaron emendas á totalidade que foron rexeitadas por 33 votos a favor, 40 en contra e ningunha abstención. O texto das emendas pode consultarse no *Boletín Oficial do Parlamento de Galicia*, XI lexislatura, n. 39, do 2 de novembro de 2020.
- 54 Pazos Vidal, 2021 b (consultado o 9 de maio de 2022).
- 55 Así o fai o artigo 3 apartado K de Lei catalá 16/2014, do 4 de decembro, de acción exterior e de relacións coa Unión Europea.
- 56 *Estratexia de Acción Exterior 2021-2024*, Goberno de España, 2021. Dispoñible en: https://www.lamoncloa.gob.es/consejodeminstros/resumenes/Documents/2021/270421-estrategia_de_accion_exterior_2021-2024.pdf (consultado o 9 de maio de 2022).
- 57 Neste sentido, o Instituto Galego de Análise e Documentación Internacional (IGADI), nun escrito presentado o 17 de novembro de 2020, deixaba constancia da necesidade de engadir un obxectivo estratéxico, no artigo 4. "k) Fortalecemento das asociacións de estudos internacionais de Galicia e da capacidade de diagnose, estratexia e pensamento exterior da acción exterior galega". Dispoñible en: <http://www.es.parlamentodegalicia.es/ParticipacionCidada/LexislaConNos/1104/proxecto-de-lei-reguladora-da-accion-exterior-e-cooperacion-para-o-desenvolvemento-de-galicia> (consultado o 9 de maio de 2022).
- A este respecto, cabe recordar que dentro da Eurorrexión Galicia-Norte de Portugal foron xurdindo iniciativas como o Centro de Estudos Eurorrexionais (2004), constituído polas Universidades de Trás-os-Montes e Alto Douro, Minho e Porto, xunto coas universidades da Coruña, Santiago de Compostela e Vigo, coa finalidade de reforzar as relacións entre os centros de ensino superior de Galicia e o Norte de Portugal, buscando sinerxías e complementariedades nos ámbitos académicos e investigadores da Eurorrexión; ou a Asociación do Val do Miño Transfronteirizo-Unimiño (2006), organismo de cooperación transfronteiriza con personalidade xurídica creado baixo a forma de Asociación de Dereito Público, que desenvolve a súa actividade no campo das obras públicas, a xestión de equipamentos sociais (culturais, deportivos, recreativos, artísticos), a xestión de servizos públicos comúns ou de interese común, e candidaturas a programas ou instrumentos comunitarios.
- Así mesmo, dentro da macrorrexión Rexións do Suroeste Europeo (RESOE), Galicia lidera o Grupo de Traballo de Educación Cultural e I+D+i, contando coa colaboración da Conferencia de Reitores das Universidades do Suroeste Europeo (CRUSOE).
- 58 "... o Consello da Xunta de Galicia examinará o estudo «Doing business» do Banco Mundial" (art. 63.1 da lei). Cómpre subliñar que, aínda que o informe desta institución se publique desde o ano 2003, non debería aparecer expresamente citado como tal nunha norma de rango legal.
- 59 Entre outros exemplos: "Para mellorar o aproveitamento das vantaxes do mercado interior europeo, o sector público autonómico tomará en consideración as mellores prácticas avaladas pola dirección xeral competente da Comisión Europea" (art. 61.1 da lei); ou "A Administración autonómica promoverá a diversificación internacional do comercio exterior desenvolvido polas empresas situadas en Galicia" (art. 62.1 da lei).
- 60 "A Administración autonómica promoverá Galicia como polo de excelencia científica e tecnolóxica, tanto no coñecemento e a investigación como na innovación e a capacidade innovadora da súa economía" (art. 66.1 da lei); "O ensino galego marca como obxectivo propio alcanzar os indicadores de calidade establecidos pola Unión Europea e conseguidos polos Estados máis avanzados neste campo" (art. 69.1 da lei); "A Xunta de Galicia primará no financiamento universitario o crecemento na internacionalización das universidades públicas do Sistema Universitario Galego conforme os indicadores recomendados pola Unión Europea" (art. 70.1 da lei); "A acción exterior en materia de turismo orientarase á promoción da imaxe marca-país de Galicia como destino turístico, con especial atención á posta en valor dos camiños de Santiago..." (art. 74 da lei).
- 61 "O órgano de dirección da Administración autonómica que teña encomendada a responsabilidade de efectuar a planificación económica poderá reclamar a cooperación do órgano de dirección da Administración autonómica responsable de velar polo desenvolvemento e execución da Estratexia galega de acción exterior e da Fundación Galicia Europa no ámbito da información, os estudos e a lexislación, de nivel comunitario ou internacional" (art. 57 da lei).
- 62 "Cando os obstáculos ou atrasos aos investimentos de capital foráneo procedan doutras administracións galegas, a Xunta de Galicia promoverá as modificacións indispensables para situar Galicia no chanzo superior das administracións máis eficientes en tempo e custos do ámbito da Unión Europea" (art. 63.2 da lei) ou o artigo 68 da Lei sobre estratexia de especialización intelixente.
- 63 Pazos Vidal, 2021a (consultado o 9 de maio de 2022).
- 64 Intervención do director xeral de Relacións Exteriores e coa Unión Europea, Sr. Jesús Gamallo Aller, na reunión do Consello de Acción Exterior (CAEX) celebrada o 14 de decembro de 2021. Dispoñible en: <https://www.xunta.gal/notas-de-prensa/-/nova/64553/consejo-accion-exterior-galicia-comienza-preparacion-nueva-estrategia-gallega> (consultado o 9 de maio de 2022).
- 65 *Estratexia de Acción Exterior 2021-2024*, Goberno de España, 2021, p. 95. Dispoñible en: https://www.lamoncloa.gob.es/consejodeminstros/resumenes/Documents/2021/270421-estrategia_de_accion_exterior_2021-2024.pdf.
- 66 Declaración Conxunta do XXXII Cumio Hispano-Portugués do 10 de outubro de 2020. Dispoñible en: <https://www.lamoncloa.gob.es/presidente/actividades/Documents/2021/281021-DeclaracionConjuntaCumbreHispanoPortuguesa.pdf>.
- 67 Dispoñible en: https://www.miteco.gob.es/es/reto_demografico/temas/documentoecdt_es_finalseptiembre2020_tcm30-517763.pdf (consultado o 9 de maio de 2022).
- 68 Declaración Conxunta do XXXII Cumio Hispano-Portugués do 28 de outubro de 2021. Dispoñible en: <https://www.lamoncloa.gob.es/presidente/actividades/Documents/2021/281021-DeclaracionConjuntaCumbreHispanoPortuguesa.pdf> (consultado o 9 de maio de 2022). O artigo 18 do novo tratado establece que "este tratado non afectará á vixencia dos convenios bilaterais concluídos anteriormente entre as partes, tales como o Tratado de Amizade e Cooperación entre Portugal e España, feito en Madrid o 22 de novembro de 1977, o Convenio de Valencia sobre cooperación transfronteiriza entre instancias e entidades territoriais, asinado en Valencia o 3 de outubro de 2002, ou o Convenio de Albufeira sobre cooperación para a protección e aproveitamento sostible das augas das cuncas hidrográficas hispano-portuguesas e o protocolo adicional, asinados en Albufeira o 30 de novembro de 1998. 2. As partes poderán establecer, cando o consideren necesario, instrumentos adicionais, de carácter complementario, en todos os ámbitos comprendidos no presente tratado"

Dispoñible en: https://www.exteriores.gob.es/Embajadas/lisboa/es/Comunicacion/Noticias/Paginas/Articulos/20211029_NOT1.aspx (consultado o 9 de maio de 2022).

- 69 Este novo tratado viría substituír o Convenio Cultural entre España e Portugal asinado en Madrid o 22 de maio de 1970, BOE n.º 211, do 3 de setembro de 1971. Instrumento de ratificación: 11 de marzo de 1971. Entrada en vigor: 4 de maio de 1971. En Portugal foi publicado no *Diário do Governo*, I serie, n.º 299, do 29 de decembro de 1970.
- 70 Ponte Iglesias, 2020: 1180.
- 71 Cabería recordar a este respecto as expectativas xeradas no seu día pola Proposición de lei sobre a celebración dun tratado de relacións culturais galaico-portuguesas aprobada polo Parlamento galego o 22 de febreiro de 1982. A base formal desta proposición atópase nos artigos 35.3 e 9.1 do Estatuto de autonomía para Galicia. Sobre esta proposición de lei, ver o estudo de Pérez González, Pueyo Losa e Martínez Puñal, 1985: 177-264.
- 72 Ferreira Rodríguez e García Pérez, 2011: 318.